

ЗМІСТ

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ТА ЇЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ	11
1.1. Теоретична ідентифікація категорії аграрної сфери крізь призму інституціональної економічної теорії	11
1.2. Розвиток інноваційного процесу в економіці: інституціонально-еволюційний контекст	29
1.3. Організаційно-інституціональна побудова інноваційного процесу й інститутів ринку інновацій в аграрній сфері	45
1.4. Еволюція інституціональних перетворень та особливості формування і розвитку інститутів в аграрній сфері економіки	61
1.5. Методологічні підходи до дослідження інституціонального середовища та узгодження інтересів суб'єктів аграрного виробництва.....	74
Розділ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСНОВИ І ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ПІД ВПЛИВОМ РОЗВИТКУ РИНКУ ІННОВАЦІЙ	93
2.1. Особливості інституціонального вектора удосконалення аграрної сфери в умовах глобальної невизначеності.....	93
2.2. Соціально-економічні й інституціональні детермінанти і чинники розвитку аграрної сфери в сучасних умовах.....	114
2.3. Інноваційно-цифрові засади перспектив розвитку та оцінювання поточного стану інституціоналізації аграрної сфери ...	128
2.4. Оцінювання впливу інституціональних чинників на економічний розвиток аграрної сфери економіки	143
2.5. Вплив інституціональних чинників на механізм господарювання в аграрному виробництві	150
Розділ 3. КОНТЕНТ-АНАЛІЗ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	157
3.1. Інституціональний зміст, тенденції моніторингу та прогнозування і функціонування інноваційної діяльності в сучасному суспільстві	157
3.2. Контент-аналіз інституціонального проектування у стратегії удосконалення системи управління ресурсами в аграрній сфері	170
3.3. Інституціональна проекція ефективності інноваційної національної економіки в умовах зближення з ЄС: сценарії, моделі, прогнози	185
3.4. Роль держави в реалізації стратегії інституціонального вдосконалення та підвищенні конкурентоспроможності аграрного виробництва в умовах інкорпорації України у світове господарство.....	206

Розділ 4. ТЕНДЕНЦІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-СТРУКТУРНИХ ЗМІН АГРАРНОЇ СФЕРИ ПІД ВПЛИВОМ ІННОВАЦІЙНО- ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	221
4.1 Тенденції інституціональних змін новітньої аграрної політики України в умовах економічної модернізації та глобальних викликів	221
4.2 Структурно-чинниковий аналіз конкурентоспроможності аграрної сфери в глобалізуючій економіці під впливом інноваційно-інвестиційних процесів	234
4.3 Регіональна компонента інституціонального середовища в реалізації стратегії удосконалення інститутів аграрної сфери	250
4.4 Інститути державного управління та регулювання в аграрній сфері економіки під впливом інноваційно- інвестиційних процесів	269
4.5. Вплив інституціонального середовища на нормативно- правові форми регулювання аграрної сфери економіки	280
Розділ 5. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ СФЕРИ НА ОСНОВІ ПОЛОЖЕНЬ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО РИНКУ	292
5.1. Стратегічні заходи модернізаційних пріоритетів організаційно- інституціонального забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури в аграрній сфері України.....	292
5.2. Основні методи та заходи підтримки багатофункціональних аграрних відносин через досягнення економічної та продо- вольчої безпеки.....	308
5.3. Інституціональні чинники та механізми авангардного характеру розвитку агросфери України: інноваційний аспект	321
ВИСНОВКИ	335
ДОДАТКИ	342
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	443

ВСТУП

Однією з передумов успішного функціонування національної економіки в умовах активного розвитку світового господарства є ефективна інституціоналізація аграрної сфери. Необхідним є глибоке наукове дослідження системи інституціоналізації аграрної сфери на засадах інноваційного розвитку. Такий підхід дасть змогу систематизувати різні інноваційні прояви, визначити систему їх взаємозв'язків, прогнозувати способи впливу інноваційних систем на економіку.

У зазначеній сфері доцільно виокремити проблеми теоретико-методичного, практичного плану, а також різнорідних удосконалень інституціоналізації на засадах інноваційного розвитку в аграрній сфері, серед яких наступні: 1) визначення сутнісно-функціональних ознак інституціоналізму шляхом ідентифікації відповідного категорійно-понятійного апарату; теоретичне означення принципів і засад розвитку інститутів аграрної сфери та інноваційного процесу в економіці; 3) розкриття суті концепцій розуміння організаційно-інституціональної будови інноваційного процесу та функціонування аграрної сфери на засадах інноваційного розвитку; 4) дослідження особливостей організації інноваційного процесу з оцінками стану й ефективності інституціоналізації інноваційної діяльності; 5) опрацювання концептуально-стратегічних засад модернізації організаційно-інституціоналізаційних механізмів інноваційного розвитку й розробки пропозицій щодо інституціоналізації моніторингу та прогнозування інновацій в аграрній сфері. Розв'язання означених проблем сприятиме розбудові ефективної системи інституціоналізації аграрної сфери як базисного чинника ефективності інноваційної діяльності.

Аграрна сфера України є визначальною в економіці країни, тому її розвиток має здійснюватися на досягненнях науки, техніки і новітніх технологій, що можливо лише з упровадженням і поширенням інноваційної діяльності у сфері агропромислового виробництва.

Активізація інноваційної діяльності в аграрній сфері України є актуальною і необхідною передумовою забезпечення та утримання конкурентних переваг країни, оскільки сучасний аграрний сектор економіки трансформується в наукомістку галузь виробництва. На цьому етапі розвиток інноваційної сфери є основою подолання кризової ситуації, адже нові технології дають змогу нарощувати обсяги

виробництва та підтримувати необхідний рівень конкурентоспроможності виробленої продукції у довгостроковій перспективі.

Поступове економічне зростання в Україні, позитивна динаміка виробництва продукції сільського господарства стали об'єктивною основою поступового переходу від відновного до інноваційно-інвестиційного росту аграрної сфери. Однак в умовах світової фінансової кризи, яка дійшла й до України, макроекономічна ситуація знову загострила проблему ефективного включення України у світовий аграрний ринок і в цілому в глобалізуючий простір світової економіки, імперативи якого обумовлюють необхідність розробки стратегії інституціональної модернізації аграрної економіки, що забезпечує якісне підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, досягнення їх фінансової стійкості за будь-яких коливань світової кон'юнктури.

Частину гостро проблем аграрної сфери вирішували в рамках пріоритетних національних проектів розвитку АПК, однак ефект цих макроекономічних заходів держави досягається за умови їх доповнення заходами на мезо- та мікрорівнях, що забезпечують приведення системи стратегічного управління аграрною сферою регіону і кожним сільськогосподарським підприємством у відповідність з новими умовами їх функціонування. Значимість розробки цієї системи та створення умов для її ефективного функціонування підтверджується тим, що дебіторська і кредиторська заборгованість сільгосп підприємств щорічно знижуються, однак не набагато. Так, навіть за відносно сприятливих для сільського господарства макроекономічних умов агропідприємства не можуть розраховуватися з боргами без підтримки держави (через традиційне списання) або інвесторів.

У першому розділі «Теоретико-методологічні підвалини дослідження аграрної сфери та її інституціональних одиниць» визначено, що у вивченні предметів і соціально-економічних процесів інституціоналізація як специфічна методологія наукового дискурсу використовує міждисциплінарний підхід, тому її конструкція побудована на засадах природничих наук, політичних, економічних, соціологічних. Еволюційний підхід, а також концепція визнання того, що будь-які процеси, відносини, організації, підпорядковані інституціям, а також позиціонуються в інституціональній сфері визначеній ринком, державою і суспільством, є основним принципом інституціоналізму. Цільові дослідницькі орієнтири інституціоналізму – визначення предметних аспектів взаємодії інститутів та інституцій у змісті їх впливу на поведінку економічних агентів у певному інституціональному середовищі, як-от: середовище, вид діяльності, галузь, які завдяки цьому наслідують певні ефекти.

Сформовано авторську точку зору щодо розуміння неформальних інститутів інноваційного розвитку (цінності, звичаї, неписані правила поведінки, традиції) та формальних інститутів (організації, законодавчі акти, спеціалізовані інструктивно-методичні, галузеві, регіональні документи, установи). Відношення інноватора до інституціонального середовища регулюють формальні та неформальні інститути. Соціетальні особливості, правила, інтуїцію, норми вінесено до ключових інституцій аграрної сфери. Згідно з даними дослідження виявлено, що коли йдеться про інноваційний інститут, то мається на увазі інноваційне підприємство чи закон, який регулює інноваційну діяльність, у разі якщо механізм дії цього інституту – про інноваційну інституцію.

Визначено, що в аграрній сфері інститути ринку інновацій систематизують інноваційну діяльність у порядку творення різних за кваліфікаційними ознаками нововведень (маркетингові, хімічні, технологічні, біологічні, соціальні, технічні, економічні, соціальні, менеджменту), обрання найефективніших методів державної інноваційної політики, утвердження інтелектуальної власності, поділу інноваційного потенціалу галузі, ідентифікації сфер аграрної інноваційної системи, етапності інноваційного процесу, упорядкування відносин.

«Інституціональні основи і чинники становлення аграрної сфери під впливом розвитку ринку інновацій» є другим розділом монографії. Його присвячено вивченню проблем вдалої комерціалізації та розробки інновацій, конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, майбутнього зростання ефективності аграрного виробництва, основи для забезпечення постійного розвитку сільських територій, а також покращення якості життя в селі. Поліпшення організації виробництва, праці та управління; утворення відповідної інфраструктури; стимулювання до застосування ресурсозберігаючих та високопродуктивних технологій; розробки та освоєння інновацій, пов'язаних з покращенням матеріально-технічної бази виробництва – необхідні заходи для розвитку діяльності в аграрній сфері України.

У цьому розділі розкрито зміст поняття інституціональний устрій аграрної сфери економіки, що визначено як динамічно розвиваючу, стійку, історично утворену систему неформальних та формальних правил, обмежень та норм, які створюють інституціональні рамки для специфічних та різноманітних господарських форм з різною специфікацією прав власності на засоби виробництва й землю та механізми їх взаємодії для використання обмежених аграрних ресурсів з метою зменшення трансакційних витрат виробництва, підтримки екологічної та соціокультурної сфер, забезпе-

чення якості життя громадян країни, споживання та обміну аграрної продукції.

Розглянуто розвиток агровиробництва та оперативність інституціонального забезпечення ринку інновацій.

Вивченню інституціонального змісту, тенденцій моніторингу та прогнозування і функціонування інноваційної діяльності в сучасному суспільстві, проведенню контент-аналізу інституціонального проектування у стратегії удосконалення системи управління ресурсами в аграрній сфері, інституціональній проекції ефективності інноваційної національної економіки в умовах зближення з ЄС, а також ролі держави в реалізації стратегії інституціонального вдосконалення та підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва в умовах інкорпорації України у світове господарство присвячено третій розділ монографії «Контент-аналіз удосконалення та формування структури аграрної сфери економіки України в умовах сучасної глобалізації».

Автором представлено системну оцінку аграрної сфери, яка висвітлює на макрорівні, що аграрна сфера, окрім фруктів, риби та рибних продуктів, забезпечує внутрішній продовольчий ринок, а Україна є потенційним нетто-експортером продовольства та інших продуктів аграрної сфери. Аграрна сфера економіки характеризується досить високими показниками виробничих можливостей, зокрема експортно-орієнтованих, а також низькими соціальними показниками рівня розвитку територій і сільського населення та недостатньою якістю інституцій. Низькі соціальні показники рівня розвитку сільського населення і територій негативно характеризують стан інституціонального устрою аграрної сфери економіки, недосконалість якої не дає змоги повною мірою реалізувати її виробничий потенціал та суттєво зменшує конкурентоспроможність.

Четвертий розділ «Тенденції інституціонально-структурних змін аграрної сфери під впливом інноваційно-інвестиційних процесів» присвячено аналізу недосконалості інституціонального поля регулювання земельних відносин в аграрній сфері, що створило можливості для іноземного контролю над сільськогосподарськими землями в умовах мораторію на їх продаж, а не лише для практичної рекомбінації прав власності.

Запропоновано авторське бачення на стан розквіту агропродовольчого ринку. Оптимальним є його рівень самозабезпеченості по головних групах продуктів харчування, за винятком рибопродуктів і риби та м'ясопродуктів і м'яса. Однак показники окремих елементів продовольчого ринку не повністю відповідають уявленням сучасності щодо потреб раціонального харчування населення